

ҰЛТ МҮДДЕСІН КӨЗДЕГЕН АЛАШ СЫНШЫСЫ

Жүсіпбек Аймауытұлы 1889-1931 жылдары-қазақ әдебиетіне өзінің мол үлесін қосқан, қазақтан шыққан жазушы, драматург, аудармашы, қазақ әдебиетін қалыптастырушылардың бірі болған Алаш қоғам қайраткері. 1917-1919 жылдары Алаш партиясының көрнекті өкілдерінің бірі болған. 1919 жылы бірінші желтоқсанда Семейде кеңес өкіметі орнап, Губревком құрылған мезгілде көптеген қазақ жастары мен бірге мүше болады. 1920 жылы Қазақстан Кеңестерінің Құрылтайы сиезіне делегат

болып қатысады. 1921 жылы Семей губерниялық оқу бөлімінің меңгерушісі, «Қазақ тілі» газетінің редакторы және журналистер бюросының хатшысы қызметтерін атқарды. 1922-1924 жылдары Қарқаралыда мектеп мұғалімі, 1924-1926 жылдары «Ақ жол» газетінде бөлім бастығы міндеттерін атқарды. Қазақ институтында жұмыс істеді (Ташкент қаласында), 1926-1929 жылдары Шымкент педагогикалық техникумның оқытушысы әрі директоры болды.

(Басы. Жалғасы 7-бетте)

ҰЛТ МҮДДЕСІН КӨЗДЕГЕН АЛАШ СЫНШЫСЫ

(Жалғасы. Басы 1-бетте)

Өзінің жеке өмірінде, осы қызметтерді атқара жүріп, алапат аштық қарсаңында ұлт жанашырлары күйзелген елге қол ұшын беру мақсатымен Семейде «Жанар» атты ұйым құрады. Ұйымның негізгі алдарына қойған мақсаты: қарапайым халыққа көмек көрсету, ұлт бостандығы жолындағы жастарды қамқорлыққа алып, білімге, саясатқа тарту болды. Халыққа қасірет әкелген алапат аштық тұсында - Жүсіпбек Аймауытулының осы ұйымда жұмыс жасаған серіктестерімен бірге халыққа қол ұшын берді. Мәдени және рухани тұрғыдан, әлеуметтік жағына қолдау көрсетіп келді. 1930 жылдардың ойранына, НКВД-нің қанды шеңгеліне түскен қайран ер таланты кемелденіп, үлкен шығармашылық кезеңге бет бұрған шағында 1930 жылдың 21 сәуірінде Мәскеудегі Бутырка түрмесінде атылды.

Қазіргі таңда қоғамда болып жатқан, жаһандық өзгерістер еліміздегі білім беру жүйесінде де жаңаша көзқарас тың бағыттарды талап етуде. Қазіргі уақытта елімізде жаһандық қоғамдастықтың дамыған елдер қатарына ену мақсаттарының алдына қойып отырған қарқынды дамушы ел. Елдің әл-ауқаты, экономикалық жағдайы күн өткен сайын жақсаруда. Дегенмен біз өмір сүріп отырған ортамызда және біздің ортақ жер шарымыздағы дағдарысты жағдай кез келген саналы жанды толғандыратыны сөзсіз.

Еліміздің қолға алып жатқан бетбұрыстары халықмыздың рухани өрлеуі, болашақ ұрпақтың адами қасиеттерінің дамуына бағытталып отыр. Ел басышы К.Жомарт Тоқаевтың саяси қуғын-сүргінге ұшыраған Алаш партиясы азаматтарын толық ақтау жөніндегі бастамасымен, әлем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, әлем картасында ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз армандарды ақиқатқа айналдырды.

Сондықтанда түтіні түзу, ертеңіне сенімі мол, өз ұрпағы: бақытты, зайырлы қоғам орнатуда рухани-адамгершілік білім беру өте өзекті мәселе болып табылады. Болашақ ұрпақты жоғары рухани жетелейтін, адамгершілік қасиеттерін жарқыратып, жандандыратын күш - білім. Яғни рухани-адамгершілік, заманауи білім беру жүйесіне ену - бұл заман талабы болып отыр.

Әрбір адамның рухани бастауларына жол сала отырып, оның ұлылықтың бір бөлшегі екенін, Ұлы Рухтың иесі екенін сезінетін азаматтарды тәрбиелеуіміз керек. Айналадағы барлық адамдармен әлеуметтік топтар арасындағы ұлтына, дініне қарамастан «Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп» - Абай атамыз айтқандай, ынтымақтастықта өмір сүргеніміз дұрыс. Әрбір азаматтың шексіз білімге тереңдей

түсіп, сол арқылы ақиқатты танып, айналаны риясыз сүйіспеншілікке бөлеп, шексіз мейріммен қатыгездікке қарсы тұра білуге, ойынның, өз ісінің, сөзінің бірлігімен жан тыныштығына жетуге жол нұсқайды. Жүсіпбек Аймауытулы атамыздың шығармалары мен өлеңдерін мұқият оқи отырып, өмірдің бізге қоятын сансыз сұрақтарына өзіміздің жауап іздеуімізге көмектесетіндігін байқаймыз. Адам жалғыз қалғанда жаныңды аяздай суытатын, жүректі ауыртатын, көзіңнен шынайы жасты шығаратын, өкіндіретін, шабыттандыратын, шаттандыратын сұрақтар жауабын табуға болады. Осы сұрақтардың жауабы шексіз, мәңгілік білімнің арқасы, сол себепті білім шексіздігіне біз даналықтың құпиясын таныған ұстазымыздан іздейміз. Адам өзін-өзі танымай өзге жұртты тани алмайды. Тіл бұл адамның ішкі сырын сыртқа шығаратын негізгі құрал. Ұлтымыздың тілі мен бақытын сақтап қалу жолында, тер төккен атамыздың ерен еңбегі зор.

Осы себепті де біздің өскелең ұрпағымызды тәрбиелеуде, ақын әрі жазушы, Алаш партиясының көрнекті өкілі болған, ұстазымыздың қазақ халқына жасаған ерліктерін ұмытпағанымыз жөн. Ұлтымыздың ұлы ұстаздары Төныкөк, Күлтегіннен бастау алып, Абай, Шәкәріммен негізі қаланып, Мағжан, Жүсіпбек аталарымыздан жалғасын тауып келе жатқан даналық ілімдер бүкіл адамзаттық сананы мұхиттың тереңіне бойлатып, шынайы ақиқатты тануымыз бен бастау алмақ. Талай жылдар әділетсіздікпен көзін аша алмай жатқан сол қиыншылықтан шығу жолын іздеген аталарымыз бен ұлағатты ұстаздарымыздың жасаған ерлігіне мың алғыс білдіреміз.

Қазіргі халықтың рухани жаңаруына, жанымыздың тазаруына қызмет етіп, өзінің барлық қыметімен шығармашылығын бізге орнау етіп қалдырған атамыз Жүсіпбек Аймауытулы өзінің ұзақ жылдар бойы жазықсыз жапа шеккен, қазақ халқының көрнекті қоғам қайраткері. Жазушылығымен қоса, қазақ топырағында тұңғыш педагогика, психология, көркемөнер ғылымдарының саласында қалам тартып, құнды-құнды ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысып, бірнеше оқулықтар мен оқу құралдарының оның ішінде, «Ақ білек» романының авторы болуымен дараланған тұлға.

Жүсіпбек Аймауытулы тәлім-тәрбие саласындағы бағыт-бағдарын 1918 жылы ақпан айында Семей қаласында жарыққа шыққан, әдеби және қоғамдық «Абай» атты журналдың бас мақаласынан аңғартады. Онда атамыз «қазақ сахарасында мыңмен жалғыз алысып, жапа шеккен ағартушы Абайдың көздеген мақсаты халқын өнер-білімге, оқуға, отырықшылық, мәдениеті ел дәрежесіне жеткізу еді», - деп жазған болатын. Атамыз Абай ұсынған адамгершілік

(гуманистік) жолды өзінің тыныс-тіршілігінің өмірлік арқауы етіп алады. Осы журналдың 1919 жылғы 12-санында жариялаған Ж.Аймауытулы «Тәрбие» атты көлемді мақаласында тәлім-тәрбиелік ой-пікірлер ғылыми тұрғыдан терең баяндалған. Адамның жоғарғы рухани әлемінің ашылмауына, Ж.Аймауытулы тәрбиенің дұрыс болмауын себепкер етеді: «Адам мінезінің, ақыл-қайратының әр түрлі болуы тәрбиенің түрлі-түрлі болуынан... адам баласының үрлық істеуі, өтірік айтуы, кісі тонауы, өлтіруі сияқты бұзақылықтар жасауы, тәрбиенің дұрыс жетіспеушілігінен» - дейді.

Ол тәрбиенің екі түрлі болатындығын атап көрсетті: жан тәрбиесі және дене тәрбиесі. Жан тәрбиесінің маңыздылығын алдымен отбасы түсінуі керектігін баса айтты. Ж.Аймауытулының балаға әсер ететін медресе және тәрбиеші деп санайды... «Кейде - деп

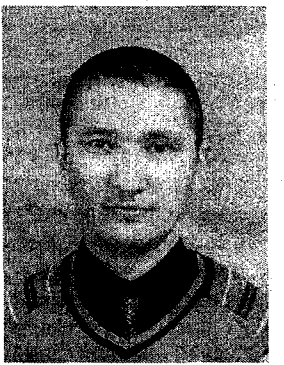
жазды ол, белгісіз себептермен күшті ықпал ететін, әсер ететін жағдайлардың да болуы ықтимал. Ол замандастар (құрбы-құрдастары), туған ауылы, өскен ортасы, оның діні, тілі, һәм басқа да нәрселер» деп, тәрбие мәселесіне ықпал ететін факторларды тізбектеп талдайды. «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» деп, атамыз қазақ тауып айтқан. Балаға қайырымдылықты, қаталдықты, кішіпейілділікті, шыншылдықты, өтірікшілікті беретін кім? Ол әрине ата-ананың тәрбиесі. Баланың бойына басынан сіңген мінезді қайта түзету қиындық келтіреді. «Сүйекпен сіңген мінез сүйекпен кетеді» деген сөз ата-ана тәрбиесінің күштілігін көрсетеді - деп автор бала мінезін қалыптастырудағы отбасы мүшелерінің, ықпалын айқын ашып береді.

Бала ата-анадан не үйренсе, ата-ана да баласы арқылы рухани өсуі керектігін алға тартады. Ол бала мінезін жас шыбықтай теңейді. Жас кезінде дұрыс тәрбие алмаған бала өскенде қисық ағаш сияқты болып өсетінін, отбасында теріс тәрбиеленген баланы қайта тәрбиелеудің үлкен қиындық келтіретінін айтады. Ж.Аймауытулының педагогика ғылым саласындағы жүйелі ой пікірлері оның 1924 жылы Орынборда басылған «Тәрбиеші жетекші» атты еңбегінен жақсы байқалады. Бұл еңбекте Ж.Аймауытулының «мұғалім айналысатыны - үнемі қозғалып, өзгеріп өсетін, өркендейтін тірі адам болғандықтан, бірқелкі әдіспен шектеліп қалмауға болмайды... Сабақ беру үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жанын табатын өнер...» - деп оқыту, білім берудің де қасиетті өнер екендігін көрсетті. Баланың шыр етіп дүние есігін ашқаннан бойында ұлы рухтың, ар-ұжданнан, білімге деген құштарлықтың болатынын «білімге деген ынтыланушылық пен қызығушылықтың, адам бойындағы ой еңбегі күшінің қайнар көзі, сондай ақ көздерін көбірек ашу, бөгетсіз саулатып ағызу, өркендету, өнері - мұғалімнің бойына біткен қасиеті болу керек» - деген пікірі арқылы нақтылай келсек, ұстаздың өз бойында да осы қасиеттерді талап етеді.

Ж.Аймауытулының адам баласының мәдениет тарихынан өнердің көрнекті орын алып келегіне, өнерсіз қоғамның дамуы, рухани байлықтың молаюы мүмкін еместігіне тоқталып, мектептерде әуелі кескін мен әуез өнерін, оның ішінде сурет салу, ән-күй үйретуге негіз салу керектігін, әрбір баланың өнерге деген ынтысын қозғап, өнерпаздық қабілетін тәрбиелеу қажеттілігін баса айтады. Сонымен қатар Ж.Аймауытулының адамның өз ұлтына ғана қызмет етуі - өзіміздің бір көрінісі, халықтар тек өз ұлтының шеңберінде қалмауы тиіс, өмір өзі оған жол бермейді, ұлтшылдықтың өзі адамгершілікке жатпайды деген пікірлерін айтқан. Бұл пікірлер әр адам өз ұлтын жақсы көре отырып, басқаларды да өз ұлтындай, өз бауырындай сүйіспеншілікке бөлеудің маңыздылығын айқындай түседі. Ж.Аймауытулының мол мұрасы, даналық ойлары сұрақтарына жауап іздеген әр адам үшін құнды. Даналар өздері кетсе де сөздері, халыққа жасаған жақсы істері, мейірімге толы ойлары адамзаттың ақиқатты іздеуі жолындағы шамшырағына тең. Рухани-адамгершілік білім бастаулары, рухани ұстазымыздың тағлымдарын зерттеп, саралап, өскелең ұрпаққа жеткізе білу кез-келген ұстаздың басты міндеті болмақ.

Алаштың танымал тұлғасы, қазақтың қара сөзінің құлжасы Ж.Аймауытулының жарияланбаған оншақты әңгімесі мен қазіргі оқырманға мүлдем беймәлім болып келген елуден астам мақалалары мен жазған очерктері архивтерден табылып отыр. Қапастағы қараңғы қоймодан, шаң басқан архивтен шырылап іздеп олжа салған, сәуле түсіріп, осы инжу-маржандарды қайыра қалың жұртқа ұсынып отырған дарынды ақын, әдебиеттанушы ғылым, Жүсекен мұрасын зерттеуші - Нұржан Қуантайұлының бұл шығармалары оның «Ғылым» баспасынан жарық көрген 5 томдық толық жинағына да еңбегендігін, екінші рет еш қайда жарияланбағандығын айта кеткеніміз жөн деп санаймыз. «Елеусіз ерлер» атты әңгімесі 1920 жылдары Ташкентте шығып тұрған «Ақ жол» газетінің қосымшасы - «Сәуле» әдеби журналының 1924 жылғы қараша айындағы

6-санында жарық көрген екен. Әңгімені арпа-шадан қазіргі қаріпке түсіріп ұсынып отырған - филлогия ғылымдарының кандидаты Нұржан Қуантайұлы екенін еске саламыз.

Жүсіпбек Аймауытулының ұлттық сөз өнерінің әр алуан саласында ерен еңбек еткен. Оның қаламынан туған, әсіресе ақындық әлемін танытатын «Сарыарқаның сәлемі», «Көшу», «Нұр күйі» өлеңдері бар. Кемел прозашыл «Әнші», «Елесі», «Жол үстінде», «Қарабақсы» әңгімелері, «Күнекейдің жазығы», «Ақбілек» романдары, драмалық жолда жазылған: «Сылаң қыз», «Мансарқорлар», «Рабига», «Ел қорған», «Қанапия-Шәрбану», «Шернияз», ал айтулы аудармашылық қызметінде, «Сараң сері», «Тас мейман», «Бақылаушы», «Бейшаралар», «Дәмелі», «Тау еліндегі оқиға» тақырыптарында орыс ақын жазушыларының шығармаларын қазақ тіліне аударған. Сындарды сыншылығы жолында, «Мағжанның ақындығы туралы», «Аударма туралы», «Аударма туралы», «Сұқор жыры», адам жаны жүйесінің білікті білгір екендігін - «Тәрбиеге жетекші», «Психология», «Косплекспен оқыту жолдары», «Жаңа ауыл» және басқада ғылыми еңбектері табиғи талант қырларын жан-жақты жарқырата көрсетті. Балаларға арналған - «Жаман тымақ», «Көк өгіз», «Шалмен кемпір», «Ұш қыз» сынды ертегілер қарапайым мәтін мен көркем суреттің табиғи тұтастығы мен үндескен үлесін бізге терең танытты. Ең маңыздысы, бұл еңбектердің де рухани-тәлімдік қырлары мәнді болып келетіндігін біз кең ауқымды жұмыстарды атқару барысында зерттеп келеміз.

Тіресіңіз, күресіңіз сан ғасыр Қазақ елім асқар тауым белесім Жүрегімде қалды сенің әлесің, Сан ғасырлық тарихының күәсі Өткен өмір зерттеп мені келесің Аязды күн, аязды түн өткенде Ашаршылық кең далама

жеткенде, Қызылдар мен ақтар болып бөлініп Ойран салып ауылдарды кеткенде Ақ пен қызыл аямады қазақты Көрді жұртым қара ниет азарты, Ауыр жылда құрбан болды

жазықсыз Шет ел асып ұрпақтарды тартаты Құжаттарды талдап бүгін қарасақ, Ресей асып, Қытай асып тарасақ Тіресіңіз, күресіңіз сан ғасыр, Талып жетті содан бізге болашақ.

Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі Шымкент өңірлік комиссиясының Жұмыс тобының жетекшісі, М.Әуезов атындағы ОҚУ «Рухани жаңғыру және ҚХА» орталығының басшысы, тарих ғылымдарының кандидаты Гүлнар ЖАНЫСБЕКОВА және М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті колледжінің директоры, тарихы ғылымдарының докторы, профессор ӘЛІБЕК Сейдахан Нұрмаханұлымен бірге, тарихи құжаттарды анықтап, зерттеп, республикалық және облыстық мұражайларда байланыстар орнатып келеміз. Өткен уақытымыз бен өткен өміріміздің, тарихи құжаттарымыздың құнды деректерін зерттеу арқасында, жастарға зиялы қауым өкілдеріміздің өмірі кеңестік саясаттың қыспағына ұшырап, құнды деректердің бізге жетпей, құпиялы архивтерде сақталып, шаң басып жатқан өкінішті. Сол заманғы кеңестік саясаттың кесірінен елімізге өзінің мол мұрасын қалдырып, қазақ әдебиеті мен тарихына ешпестей із қалдырған зиялы қауым өкілдерінің еңбектерін зерттеу біз үшін басты құндылықтың бірі болып отыр.

Н.Ж.ДОСЫБАЙ, М.Әуезов атындағы ОҚУ колледжінің Қазақстан тарихы пәні оқытушысы, саясаттанушы магистр үздігі. Р.К.АЛЫБАКОВА, М.Әуезов атындағы ОҚУ колледжінің орыс тілі және орыс әдебиеті пәні оқытушысы.